

פתרון בחינת הבגרות בהיסטוריה מורחב

3 יחידות לימוד

קיץ 2014

מספרי השאלון: 024, 22303

מוגש על ידי:

רענן נוימרק

מורה להיסטוריה ברשת בתי הספר של

יואל גבע

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.

התשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים**חלק הבחירה****נושא 3 – קהילת יהודי קרקוב בתקופת השואה**

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 9-10 (פרק ראשון) ועל אחת מהשאלות 11-12 (פרק שני).

פרק ראשון

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 9-10.

שאלה מספר 9**סעיף א'**

השינוי שחל בפריבילגיות שניתנו ליהודים בקרקוב בידי המלך קז'ימיז' "הגדול" במאה הארבע-עשרה: התיישבות יהודית משמעותית בקרקוב מתחילה למעשה כאשר הפכה העיר לבירת פולין במחצית המאה ה-11. אז החלו היהודים לקבל "פריבילגיה" – אישור לשיבה בעיר אותו קיבל אישית אדם, שהמלך או האצולה היו מעוניינים בשירותיו. אין מדובר באישור גורף ליהודים להתיישב בעיר, אלא בפריבילגיה הניתנת ליהודי בודד על בסיס אישי. המלך קאז'ימיז' הגדול היה הראשון שנתן פריבילגיה כללית ליהודים להתיישב בעיר, וזאת במטרה לחזק את המדינה הפולנית בעקבות הפלישות לגבולותיה. המלך קאז'ימיז' הוא שפתח את גבולות פולין וקרקוב להתיישבות מסיבית של יהודים.

שני מאפיינים של קהילת יהודי קרקוב בימיו של מלך זה:

1. **התפתחות של הקהילה:** בתקופתו של המלך קאז'ימיז', תחילת המאה ה-14, החיים היהודיים מתפתחים ונוצר רובע יהודי בקרקוב עם בית כנסת מקווה ושאר מאפיינים יהודיים.
2. **רדיפות של גורמים שונים:** ניתן להבחין בהתנגדות של מספר גורמים להתיישבות היהודית בקרקוב בתקופתו של המלך קאז'ימיז': **הכנסייה הקתולית** שלה היו מספר מוסדות חשובים בעיר, **האוכלוסייה העירונית** שראתה ביהודים מתחרים כלכליים והקימה גילדות של סוחרים ובעלי מלאכה הסגורות בפני יהודים, שמטרתן הייתה לחסום פעילות יהודית והאוניברסיטה היגלונית, שאנשי הסגל והסטודנטים שלה הפכו רודפי יהודים מובהקים במשך דורות. אחת האשמות שהופנתה כלפי היהודים ושמשה סיבה לרדיפה ופגיעה בהם היא הטענה לפיה היהודים אחראיים לשרפות המכלות את העיר. באותה התקופה חלק ניכר מהבתים היו בנויים מעץ ושריפות תכופות שפרצו בעיר, גרמו לנזק רב ושימשו עילה לפוגרומים ביהודים.

סעיף ב'

שלוש מהמפלגות היהודיות שפעלו בפולין בין שתי מלחמות העולם:

1. **מפלגת הציונים הכלליים:** שבראשה עמדו יצחק גרינבוים והדוקטור יהושוע טהון. המפלגה פעלה בכל רחבי פולין. בהנהגתו של טהון חתמו הציונים הכלליים בשנת 1924 על הסכם שנקרא "אוגודה" עם השלטונות הפולנים, שקבע שפולין היא מדינה פולנית לאומית ולא מדינה של מיעוטים לאומיים, ובתמורה הובטחו ליהודים זכויות כלכליות וחברתיות.
2. **הבונד – מפלגת הפועלים היהודית:** היא הזרם החזק ביותר בפולין בין שתי מלחמות העולם. הבונד התנגדה לציונות וראתה בפולין את מדינתם של היהודים. זו גישה חילונית הרואה ביהדות תרבות ולא לאום ותומכת בשפת האידיש. דווקא בקרקוב הבונד הייתה חלשה יחסית, כי מעמד הפועלים היהודי בקרקוב לא היה מאד רחב והמפלגות שפנו למעמד הבינוני זכו לתמיכה חזקה יותר בעיר.
3. **היהדות האורתודוקסית – החרדים:** יהדות זו שומרת פחות או יותר על כוחה בתקופה שבין שתי מלחמות העולם. האורתודוקסים רואים ביהדות בראש ובראשונה דת. לא לאום, לא תרבות.

דרכי הפעולה של שתיים מן המפלגות לסיוע לקהילה היהודית בקרקוב:

- **חינוך:** מערכת החינוך החרדית (האורתודוקסית) בקרקוב: החלה את פעילותה בקרקוב בשנת 1876 עם הקמתו של **תלמוד תורה** בעיר. בתקופה שבין שתי מלחמות העולם למדו בתלמוד התורה החרדי למעלה מ-1,500 תלמידים, שרכשו השכלה גם במקצועות כלליים דוגמת היסטוריה, גיאוגרפיה וחשבון. בשנת 1917 הוקם בקרקוב מוסד חינוכי חרדי ייחודי ואלטיסטי "בנות יעקב". מספר שנים לאחר מכן הוקם **סמינר למורות** באותו השם, שצבר מוניטין אדיר בעולם היהודי ומשך אליו סטודנטיות מארצות רבות. בעיר פעלו גם **תנועות נוער חרדיות** כמו צעירי אגודת ישראל ובנות אגודת ישראל. בשנת 1926 הוקם **חדר חרדי** בשם "יסודי התורה", בו נלמדו לימודים כלליים לצד לימודי הקודש.
- **פעילותן של תנועות נוער ציוניות:** בתקופה שבין שתי מלחמות העולם הייתה בקרקוב פעילות נרחבת ותוססת של תנועות נוער יהודיות. היו תנועות נוער ציוניות רבות ובהן השומר העברי והנוער הציוני. תנועת הנוער הציונית הגדולה והחשובה ביותר בקרקוב בין שתי מלחמות העולם הייתה תנועת "עקיבא". זו תנועה חילונית שהיה לה קשר חזק ביותר למסורת היהודית ולמורשתו של העם היהודי והשתייכו אליה כ-1,000 בני נוער יהודים, מספר מרשים לכל הדעות.

שאלה מספר 10**סעיף א'**

בקטע מתוארת החלטתו של מושל הגנרל גוברנמן הנס פרנק לרוקן את קרקוב מיהודים. הסיבה למדיניות זו כלפי יהודי קרקוב הייתה העובדה שהנאצים קבעו את קרקוב **לבירת הגנרל גוברנמן**. כיוון שקרקוב נקבעה לבירת ה"גנרל גוברנמן" באו לשבת בה גרמנים רבים, ראשי הממשל. השליטים הגרמנים לא היו מעוניינים להתחכך עם המוני היהודים שהתגוררו בקרקוב וראו בכך פחיתות כבוד. מבחינתם, המחשבה שיאלצו לחיות בקרקוב עם עשרות אלפי יהודים הייתה בלתי נסבלת ולכן החליטו לרוקן את קרקוב מיהודיה, בעיקר מדלת העם, ולהותיר בעיר רק יהודים שאפשר להפיק מהם תועלת. בקטע מצוין במפורש שאם בדעתם של הנאצים "לשמור כראוי על סמכותה של המדינה הנציונאל-סוציאליסטית, הרי זה בלתי אפשרי שנציגי המדינה הזו ייאלצו, תוך כניסה ויציאה מבתיים, להיתקל ביהודים". ציטוט זה מעיד על פחיתות הכבוד שראו הנאצים בהתחככות ביהודים. בהמשך מובהרת כוונתו של פרנק "להפוך ככל האפשר את קרקוב לחופשית מיהודים", לכן יש "להתחיל במבצע גדול של פינוי היהודים".

צעדים נוספים שנקטו הגרמנים כלפי היהודים בקרקוב לפני הקמת הגטו: (על הנבחרים היה להציג שניים)

- יהודים הותקפו פיסית והושפלו: תלישת זקנים, גזיזת זקנים, מכות ליהודים שצעדו לתומם ברחוב.
- יהודים נחטפו לעבודות דחק שונות: יהודים אולצו לטאטא רחובות, להעביר רהיטים, לנקות בתי שימוש ציבוריים וכדומה. מבין החטופים לעבודות כפייה היו גם כאלו שעקבותיהם נעלמו. לעיתים עמדו הפולנים מנגד ולעגו ליהודים.
- על היהודים הוטלו גזרות כלכליות: כל העסקים היהודים נצטוו להציב סימן בולט של מגן דוד בחזית העסק ורכוש יהודי רב מעסקים אלה הוחרם. בנוסף, בזזו חיילים, אנשי אס-אס ואנשי גסטאפו מחסנים של חברות יהודיות וגנבו מהם מכל הבא ליד: מוצרי טקסטיל, יינות, עורות וכדומה. גם בתים פרטיים של יהודים נשדדו ונבזזו. בחודשי הסתיו של 1939 החלו הגרמנים להחרים באופן שיטתי דירות של יהודים, בעיקר דירות מרווחות במרכז העיר. לרוב אולצו היהודים להשאיר את כל רכושם בדירה: ריהוט, חפצי בית ודברי ערך.
- כל החשבונות היהודיים בבנקים הוקפאו. ליהודים הותר למשוך 250 זלוטי בשבוע בלבד. כמו כן נאסר על היהודים להחזיק יותר מ-2,000 זלוטי במזומן.
- **חובת עבודה:** ב-26 באוקטובר 1939 פרסמו הגרמנים שני צווים: צו אחד הטיל **עבודת כפייה** על יהודים בני שתיים-עשרה עד שישים, אך לא דובר בו על שכר או על זכויות סוציאליות, וביצועו נימסר לידי האס-אס. צו אחר הטיל **חובת עבודה** על פולנים בני אותם גילים, אך להם הובטחו משכורת וחלק מהזכויות הסוציאליות. העובדים הפולנים היו כפופים למחלקת העבודה בממשלת הגנרל גוברנמן [ולא לאס-אס].

היהודים הועסקו במגוון עבודות ציבוריות: ניקוי רחובות, פינוי הריסות המלחמה, עבודה בבתי מלאכה, פינוי שלג שהצטבר ברחובות ועזרה בחנויות. בשנים אלו (1939 – 1940) עדיין הייתה אבטלה בקרב הפולנים ולא חסרו עובדים, אבל לגרמנים היה כדאי יותר להעסיק יהודים, כיוון שעבודתם הייתה כמעט בלא שכר.

- **פקודות ההפרדה בין פולנים לבין יהודים:** פקודות אלה פורסמו במטרה ליצור הפרדה ואבחנה בין הפולנים ליהודים, ועל מנת להשפיל את היהודים:

✓ **סימני היכר:** ב – 1 בדצמבר 1939 פורסם צו מיוחד שקבע כי יהודי הגנרל גוברנמן חייבים לשאת סימן היכר יהודי: עליהם לסמן את הזרוע הימנית בסרט לבן עם מגן דוד כחול. אי נשיאת הסימן גררה קנס או עונש מאסר. המטרה הייתה להקל על זיהוי היהודים, ולהבהיר להם שגורלם יהיה שונה משל הפולנים.

✓ **הגבלת תנועה:** מאביב 1940 נאסר על היהודים לנוע בשטחי העיר קרקוב בשעות הערב והלילה. בחשמלית נקבעו מקומות נפרדים ליהודים ולבסוף נאסרה עליהם לחלוטין הנסיעה בתחבורה הציבורית. על היהודים נאסר גם לבקר בתיאטראות, בבתי קולנוע ובבתי קפה לא יהודיים. נאסרה החלפת מקום המגורים ללא אישור, וחל איסור על הנסיעה ברכבת בקווים הבין – עירוניים. כך הלכה והתהדקה טבעת הבידוד.

- **אריזיה של הרכוש היהודי:** אחד מעקרונות האידיאולוגיה הנאצית קובע כי היהודים סולדים מעבודה יצרנית והם טפילים, המנצלים עמים אחרים. לפי תפיסה זו, נחשב הרכוש היהודי על כל צורתיו תוצאה של גזל ושוד, ולכן רשאים הגרמנים להשתלט על רכוש יהודי. תיאוריה זו הוצאה לפועל בכמה דרכים:

✓ בתקופת השלטון הצבאי (החודשיים הראשונים לכיבוש פולין, ספטמבר – אוקטובר 1939) ניתנה יד חופשית לחיילים, לאנשי משטרת הביטחון (סיפ"ו), לאנשי האס – אס ולגורמים נוספים לעשות מעשי שוד פרטיים. נשדדו טבעות עגילים ושרשרות זהב, כלי כסף ואפילו רהיטים, שטיחים ומכונות כתיבה.

✓ עם כינונו של הגנרל גוברנמן ארגנו השלטונות מעשי שוד קולקטיביים: הקהילה היהודית הוכרחה למסור את כל תשמישי הקדושה מכסף ומזהב של בתי הכנסת, על כל העסקים היהודיים הוטלה חובת סימון, בבנקים נחסמו כל החשבונות, הפיקדונות והכספות השייכים ליהודים, והסכום המזומן המותר לאחזקה בבית הוגבל לאלפיים זלוטיים (סכום זעום שלא אפשר חיי כלכלה תקינים), נאסר על רופאים יהודים לרפא לא יהודים, מרשימת עורכי הדין נמחקו כל היהודים, ונאסר עליהם להופיע בבתי משפט. בנוסף, נאסר על יהודים למכור או להעביר רכוש לבעלים אחרים, היהודים צוו למסור לשלטונות הגרמניים מכוניות ואופנועים ומקלטי רדיו הוחרמו.

סעיף ב'

מהשינויים במדיניות הנאצים כלפי היהודים בקרקוב ממרס 1941 ועד חיסול הקהילה במרס 1943:

(על הנבחרים היה לציין שלושה)

1. **הקמת הגטו (מרץ 1941):** עד לחודש מרץ 1941 חיו מרבית היהודים שנותרו בקרקוב בדירותיהם. הם ניסו להמשיך ולקיים אורח חיים נורמאלי עד כמה שניתן, למרות הגזרות הגרמניות.

2. **החלת "הפתרון הסופי" על יהודי קרקוב:** בקיץ 1942 התבצעה בגטו קרקוב האקציה הראשונה, בה שולחו למותם אלפים מיהודי הגטו. בתחילת האקציה הוקף הגטו ביחידות שיטור גרמניות ופולניות שנעזרו במשטרה היהודית. את המבצע כולו ניהל הגסטאפו. ב-3 ביוני בלילה התחיל הגירוש. שוטרים יהודים מלווים בשוטרים גרמנים עברו בדירות ודרשו לראות אישורי שהייה. יהודים שלא היה בידיהם האישור המתאים נתפסו והובלו לגירוש. חלק מהיהודים ניסו להסתתר אך הדבר היה חסר תועלת, כיוון שבגטו הקטן לא היה היכן להסתתר. בסך-הכול גורשו בשלב זה כאלפיים איש. בימים הבאים המשיכה האקציה להתנהל בברוטאליות. בסך-הכול גורשו מהגטו באקציה זו כ-7,000 יהודים והובלו אל מותם.

הגורם לשינוי: באביב 1942 החלו הגרמנים להיערך לחידוש המתקפה בחזית הרוסית. במסגרת זו הוחרף הטרור בפולין הן כלפי האוכלוסייה הפולנית והן כלפי היהודים. כחלק מהחרפת הטרור בשטחי ה"גנרל גוברנמן" החל גם גירוש יהודי גטו קרקוב להשמדה.

3. **ביטול היודנרט:** לאחר האקציה הראשונה בגטו קרקוב החליטו הנאצים לבטל את היודנרט. היהודים הפכו להיות כפופים לשלטונם הבלעדי של משטרת הביטחון והס"ס ונותרו בלי היודנרט. במקום היודנרט מונתה מועצה של שישה אנשים, שבראשם עמד קומיסר הגטו דוד גוטר, מוכר עיתונים לשעבר, שהיה ידוע כטיפוס ערמומי ומשתף פעולה עם הנאצים. נעלם היודנרט כגוף מתווך בין תושבי הגטו והשלטונות הגרמניים ובמקומו שלטו בחיי היהודים שני משתפי פעולה עם הנאצים: הקומיסר דוד גוטר ומפקד המשטרה היהודית שמחה שפירא. היודנרטאט, למרות מגרעותיו, היה גוף שהייתה לו אחריות כלפי הציבור היהודי וניסה לפעול למען תושבי הגטו, ואילו גוטר ואנשיו היו מסורים וצייתנים באופן עיוור לגרמנים.

הגורם לשינוי: הגרמנים לא היו מרוצים מהיקף הגירוש בימים הראשונים לתחילת האקציה. לפי הפקודה שניתנה ליו"ר היודנרט, ארתור רוזנצוויג, צריך היה להקטין את אוכלוסיית הגטו בשליש. אבל, בניגוד להוראות שקיבל, רשם רוזנצוויג מספר רב של יהודים כעובדים חיוניים כדי להצילם מהגירוש. קצין משטרת הביטחון, שהיה הנאצי הממונה על הגטו, הורה לרוזנצוויג ומשפחתו להתייצב בכיכר השילוחים [כיכר זיגודה] ממנה גורשו היהודים אל מותם. הוא הכה את רוזנצוויג והודיע לו שבזאת הסתיים תפקידו כיו"ר היודנרט וגם הוא ומשפחתו ישולחו מהגטו. מיד אחר כך מונה **דוד גוטר** לקומיסר [ממונה] הגטו.

4. **פגיעה בתעסוקה:** לאחר האקציה של יוני 1942 הוחרפה מדיניות התעסוקה הנאצית. כמעט כל היתרי היציאה האישיים לעבודה בוטלו, ומכאן ואילך יצאו כל העובדים בקבוצות. הקשרים עם "המשרד למשק ולכלכלה" הגרמני בוטלו. רוב החנויות ובתי המלאכה בגטו נסגרו, ובעליהם חיפשו מקום עבודה בטוח במפעלים גרמניים.

5. **הקמת מחנה העבודה "פלאשוב":** באוקטובר 1942, באותה העת בה בוצעה האקציה בגטו קרקוב, פורסמה הוראה שיש להוציא מן הגטו את היהודים העובדים במקומות חיוניים ולרכז אותם במחנות עבודה סגורים הסמוכים לגטו ונתונים לפיקוח ה-ס"ס. עקב כך הפך גם גטו קרקוב ל"מחנה מעבר". מכאן יצאו שתי דרכים בלבד: למחנות עבודה או למחנות השמדה. בעקבות הנחיה זו החלו הגרמנים להקים בחודש נובמבר 1942 מחנה עבודה גדול הסמוך לגטו קרקוב ושמו "פלאשוב" [המחנה הוקם בשטח בית העלמין היהודי בעיר]. עתה החלו להעביר לשם עובדים ונאסר עליהם לחזור לגטו ולו ללינת לילה. חלק מהעובדים בפלאשוב הוחזקו במעצר ליד המקומות בהם עבדו, בסמוך למחנה המרכזי בפלאשוב [אחד המפעלים שיהודי פלאשוב המשיכו לעבוד בו היה מפעל "אמיליה" בבעלותו של אוסקר שינדלר]. התנאים במחנה פלאשוב היו קשים: האנשים שוכנו בצריפים ללא מים, ללא תנאי סניטציה בסיסיים, כשהם נתונים למרות אנשי ה-ס"ס שהצטיינו באכזריותם.

הגורם לשינוי: בעקבות כישלונם של הגרמנים להבקיע את חזית המזרח בסטלינגרד נוצר הצורך להגביר את היקף היצור המלחמתי. במצב עניינים זה היו הגרמנים זקוקים לעובדים רבים ככל האפשר. ארגון עבודת הכפייה עבר ישירות למפקדי ה-ס"ס והגסטאפו. בנסיבות אלו הוקם מחנה העבודה פלאשוב, שנועד לנצל את כוח העבודה היהודי בקרקוב, לטובת מאמץ המלחמה הגרמני באופן המיטבי.

פרק שני

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 11-12.

שאלה מספר 11

סעיף א'

מדוע נערכה פעולת "ציגנריה" דווקא בדצמבר 1942:

ראשית, כמה ימים קודם לכן חולק הגטו לשני אזורים, A ו-B, כשבאחד רוכזה האוכלוסייה הכשירה לעבודה ובשני הבלתי כשירה. חברי המחתרת הסיקו מכך שהחיסול הסופי של הגטו מתקרב ורצו להלום בגרמנים, בטרם ייסתם הגולל על הקהילה היהודית בקרקוב. **שנית,** במועד זה העיר הייתה מלאה בגרמנים שהגיעו לחופשת חג המולד והסיכוי לפגיעה פיזית ומוראלית בגרמנים היה גדול יותר. **שלישית,** במועד הסמוך לחג המולד הייתה צפויה הרפיה בערנות השלטונות הגרמניים בעיר.

הסיבה שבגללה הפעולה בוצעה דווקא בשטח ה"ארי" של העיר:

פעולת "ציגנריה" בוצעה בצד "הארי" של העיר, כיוון שחברי המחתרות בקרקוב הגיעו למסקנה שלא יהיה נכון לפעול בגטו. להחלטה זו היו מספר סיבות:

- **ההיבט האסטרטגי – מבצעי:** מבחינת המצב הטופוגרפי וצורת המבנים בגטו קרקוב, לא היה אפשר לארגן תצפיות, מארבים או מקומות מחבוא בבונקרים גדולים. בגטו, ששטחו צומצם בשליש אחרי האקציה של יוני לא היו בתים גבוהים ולא מעברים נסתרים בין הבתים (כפי שהיה בגטו ורשה). הגטו נמצא לרגלי גבעה, וממנה שלטו הגרמנים על כל הסביבה. כוחות משטרה הקיפו את חומות הגטו ללא הפוגה וראו היטב כל רחוב ורחוב.
- **חוסר שיתוף פעולה של אוכלוסיית הגטו:** אחרי גירוש יוני היו בגטו קרקוב 12 אלף איש, וחלק מהם היו פליטים. בכל שנות קיומו לא פסקו הגירושים מחוץ לגטו ולתוכו ותחלופה מתמדת זו הקשתה על גיבושה הפנימי של האוכלוסייה. בגטו קרקוב, שהיה קטן באופן יחסי, כולם הכירו את כולם וסכנת ההלשנה הייתה מוחשית ביותר. זאת, בשונה מהמצב בגטו ורשה, שם עמדה האוכלוסייה האזרחית לצד הארגונים המורדים.
- **העדר הנהגה בגטו:** כאשר קיבלו ארגוני המחתרת בגטו קרקוב את ההחלטה למרוד חדל היוזנרט להתקיים, ולא היה ממי לצפות לשיתוף פעולה.
- **קשיים ארגוניים ולוגיסטיים:** למחתרת בקרקוב היה מחסור עצום בנשק ובכסף וקשריה עם המחתרת הפולנית היו רופפים. המחתרת בוורשה נהנתה משיתוף פעולה טוב בהרבה עם המחתרת הפולנית.
- **החשש מפגיעה קולקטיבית ביושבי הגטו:** המורדים בגטו קרקוב ידעו שבמקרה של מרד יסבלו כל יושבי הגטו, גם אלו שאינם תומכים במרד. מרד פירושו חיסול הגטו והמחתרות הכירו בבעיית האחריות הקולקטיבית ולכן החליטו להתקומם מחוץ לגטו.

שאלה מספר 12**שני הטיעונים התומכים בשיתוף פעולה עם הנאצים:**

1. יש לשתף פעולה עם הנאצים ובכך להאריך את קיום הגטו: היהודים האמינו שמי שחיוני לגרמנים לא יוצא להורג. גישה זו כונתה "הצלה על-ידי עבודה" והיא גרסה, כי הנאצים לא יפגעו בעובדים התורמים למאמץ המלחמה הגרמני. התחושה בקרב תושבי הגטו הייתה שעבודה פיסית, בייחוד של פועל מקצועי או בעל מלאכה מומחה, היא ערובה בטוחה להישרדות, שכן הגרמנים לא יוותרו על הרווחים העצומים שהם מפיקים מכוח העבודה היהודי הזול.
2. **תבוסת הגרמנים אינה נראית באופק:** הנאצים כבשו את מרבית שטחה של אירופה והכניעו עמים ומדינות רבות. יש לשתף פעולה עם הנאצים כיוון שהדבר יוביל להצלה, ולו חלקית, של היהודים הכלואים בגטו.

הטיעונים המתנגדים לשיתוף פעולה עם הנאצים: (על הנבחנים היה לציין שניים)

1. **נקמה ברוצחים:** אין לשתף פעולה עם הנאצים הטובחים בעם היהודי. יש לנקום בגרמנים על מנת לעשות צדק כלשהו נוכח השמדת העם היהודי.
2. **למען הכבוד הלאומי והאישי:** המתנגדים לשיתוף פעולה עם הנאצים ובהם גם חברי המחותרות בקרקוב ציינו במפורש שמטרתם היא "לא ללכת כצאן לטבח". לתפיסתם, זו חרפה למות באופן פסיבי ללא נשק ביד. לטענתם, פסיביות ורכרוכיות היא תופעה המאפיינת את היהודים בגלות. לכן, דווקא בנסיבות הקיצוניות שנוצרו, יש ליצור דמות של "יהודי חדש" המגיב כבן חורין.
3. **להותיר חותם היסטורי:** המתנגדים לשיתוף פעולה עם הנאצים ובהם גם חברי המחותרות בקרקוב היו מודעים להקשר ההיסטורי של התקוממותם מול הצורר הנאצי. מנהיג "עקיבא" דולק ליבסקינד תמצת תפיסה זו במילים "אנו נלחמים על שלוש שורות בהיסטוריה". לתפיסתם, הלחימה של הנוער היהודי תעיד על העובדה שהיהודים לא הלכו "כצאן לטבח".
4. **מימד ציוני:** המתנגדים לשיתוף פעולה עם הנאצים ובהם מיוחד חברי "עקיבא", סברו שיש להיאבק בנאצים. מבחינתם, למאבק היה גם היבט ציוני; כיוון שהם לא זכו להילחם על בניין הארץ כחלוצים, עליהם לבצע את תפקידם ההיסטורי בלחימה על הכבוד היהודי בגולה. הם חשו שעתה הגיעה שעת המבחן ועליהם להוכיח את האידיאלים עליהם חונכו. בנוסף, העובדה שהיהודים מוכיחים שהם מסוגלים להילחם מעניקה יתר – תוקף לדרישתם למדינה עצמאית בארץ-ישראל.

נושא 6 - תולדות ארצות-הברית

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 21-22 (פרק ראשון) ועל אחת מהשאלות 23-24 (פרק שני).

פרק ראשון

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 21-22.

שאלה מספר 21-מדיניות החוץ של ארצות-הברית במחצית השנייה של המאה העשרים

סעיף א'

מהי "תכנית מרשל":

בחודש יולי 1947 מפרסם שר החוץ האמריקאי ג'ורג' מרשל תכנית להבראתה הכלכלית של אירופה, שמטרתה לסייע למדינות אירופה במשבר הכלכלי הקשה שאליו נקלעו בסיום מלחמת-העולם השנייה. רשמית, הציעה ארה"ב סיוע לכל מדינות אירופה, אך בלחצה של ברה"מ נמנעו מדינות מזרח אירופה מלקחת חלק בתוכנית. ארה"ב הציעה את תכנית מרשל כתוכנית שמטרתה למגר את הרעב, הייאוש והעוני באירופה. בתוכנית לקחו חלק 16 מדינות אירופיות ובשנים 1948-1952 הזרימה ארה"ב לאירופה סכום עצום של 12 מיליארד דולר. בתקופת התוכנית, צמח התוצר הלאומי הגולמי במדינות מערב אירופה באופן דרמטי: 25% מדי שנה, והייצור הכלכלי בהן זינק ב-64%. בסיום התוכנית, התאוששו מדינות מערב אירופה וחזרו לפסים של ייצור וצמיחה שאפשרו להן עצמאות כלכלית. תכנית מרשל פתחה את שווקי מערב אירופה בפני תוצרת אמריקאית, הפכה את מדינות אירופה לתלויות במידה רבה בטכנולוגיה וידע אמריקאים ותרמה להמשך השפע הכלכלי בארה"ב.

כיצד מצדיקה הקריקטורה את תכנית מרשל:

בקריקטורה נראה "הדוב הרוסי", סימלה של ברית-המועצות הקומוניסטית, מאיים על מערב אירופה הדמוקרטית. תכנית מרשל נועדה לבלום את התפשטות הקומוניזם באירופה. האמריקנים ראו קשר ברור בין עוני ומצוקה כלכלית ובין צמיחת משטרים קומוניסטיים. דמוקרטיה לא יכולה להתבסס בארצות בהן סובלת האוכלוסייה מפערים ניכרים בין קומץ עשירים והמוני תושבים השרויים בעוני ובייאוש. החשש בארצות הברית היה שההרס האדיר שיצרה מלחמת העולם השנייה באירופה והמצוקה הכלכלית והחברתית יעודדו צמיחת משטרים קומוניסטיים ביבשת ולכן יש לשקם במהירות את כלכלת אירופה.

סעיף ב'

הדוגמה שבה בחרתי היא מלחמת המפרץ (1991):

בחודש אוגוסט 1990 פלש שליט עיראק סדאם חוסיין לנסיכות כוויית העשירה בנפט וכבש אותה בקלות. האו"ם קיבל החלטה הקוראת לעיראק להסיג את כוחותיה והציב אולטימטום, הקובע כי אם לא תענה הדרישה עד ל-15 בינואר 1991, יאשר הארגון למדינות החברות בו "לנקוט את כל האמצעים האפשריים" לשחרורה של כוויית. כדי להגביר את הלחץ על סדאם חוסיין להיענות לדרישות האו"ם, הרכיבה והנהיגה ארצות-הברית קואליציה בה היו שותפות 28 מדינות ובהן בריטניה, צרפת

חלק מהמדינות הערביות (סעודיה, מדינות המפרץ, מצרים, תורכיה, סוריה), ואומות נוספות. משלא נענה האולטימטום שהציב האו"ם, תקפו כוחות הקואליציה את הכוחות העיראקיים בכווית. השלב הראשון נפתח במתקפה אווירית נרחבת שנמשכה שישה שבועות ובמסגרתה הופצצו מטרות צבאיות ומרכזי תקשורת בעיראק ובכווית. ב-23 בפברואר, לאחר הריכוך האווירי המאסיבי, החלה המתקפה היבשתית מערב הסעודית ובתוך 100 שעות נסוגו הכוחות העיראקים וכווית שוחררה. המרכיב **האידיאולוגי** במדיניות החוץ של ארצות-הברית בשנות התשעים של המאה ה-20 בא לידי ביטוי במלחמת המפרץ:

לאחר התמוטטות הגוש הקומוניסטי מצאה עצמה ארצות-הברית כמעצמה יחידה בעלת עוצמה צבאית אדירה. בנסיבות אלה גדלה הנכונות האמריקנית להשתמש בכוח צבאי ברחבי העולם במטרה **לבלום את תוקפנותם של משטרים עריצים**. ארצות-הברית ראתה עצמה כדמוקרטיה מובילה בעולם. **התפיסה של הממשל בושינגטון הייתה שאין לאפשר למשטרים עריצים להפר את החוק הבינלאומי** ובנסיבות אלו פעלה ארצות-הברית לבלום את התוקפנות העיראקית בכווית. המרכיב **התועלתני** במדיניות החוץ של ארצות-הברית בשנות התשעים של המאה ה-20 בא לידי ביטוי במלחמת המפרץ:

ארצות-הברית מהרה לסייע לכווית המותקפת גם בשל שיקולים כלכליים – תועלתניים מובהקים. למרות שהדברים לא נאמרו במפורש, ברור שהחלטתה של ארצות-הברית לסייע לכווית לא נעשתה אך ורק ממניעים נאצלים. כיבוש כווית העשירה בנפט סיכן מאד את אספקת הנוזל השחור למערב, שכן לא היה מדובר רק באובדנה של אחת מספקיות הנפט החשובות, אלא גם בהתייצבות צבא עיראקי בחופי המפרץ הפרסי, דרכו עוברת מרבית האספקה מהמזרח-התיכון, ולכך לא היו האמריקנים מוכנים להסכים בשום אופן.

שאלה מספר 22- החוקה האמריקאית ומקדי כוח המשפיעים על המשטר הפדרלי ועל המשטר המקומי

סעיף א'

האופן בו ביקשו "האבות המייסדים" לתקן בחוקה האמריקנית את העיוותים שבמשטרים באירופה מצד אחד, ולהימנע משיתוף יתר של ההמונים בשלטון מצד אחר:

בתקופה בה גיבשו "האבות המייסדים" את שיטת המשטר האמריקנית בחוקה, היו באירופה משטרים מלוכניים, שבהם היה העם משולל זכויות פוליטיות וזכויות אזרחיות כמעט לחלוטין. האבות המייסדים של ארצות הברית שאבו את רעיונותיהם מהמורשת המדינית של אנגליה, במרכזה – תפיסת החירות של האזרח מול השלטון, והצורך לאזן בין גורמי הממשל השונים ובכך לצמצם את עוצמתו של השלטון. המייסדים הושפעו גם מרעיונות ההשכלה של הוגים אירופיים שפעלו במאה ה-18. האתגר הגדול שבפניו עמדו היה איך לעצב את הממשל המרכזי כך שיהיה מצד אחד חזק, יציב ובעל כושר פעולה, ומצד שני לא יהפוך להיות עריץ ומושחת, כפי שהיו רבים מהמשטרים באירופה באותה העת. מחברי החוקה הסכימו על מספר עקרונות:

- **רפובליקניזם:** הממשל בארצות-הברית יהיה רפובליקני, כלומר בידי העם ולמענו, בניגוד למלוכה ולאריסטוקרטיה באירופה, משטרים שסמכותם אינה נובעת ישירות מהעם ושליטיהם אינם

פועלים בהכרח לטובת הציבור. הרפובליקניזם היא השקפת עולם כוללת, המבוססת על אזרחות טובה, כלומר על נכונותם של האזרחים להשתתף בפוליטיקה ולהעמיד את טובת הציבור מעל לאינטרסים פרטיים [מקור המילה מרומית Res Publicate שפירושו עניין הציבור]. הוחלט שהריבונות תהיה בידי ציבור הבוחרים – העם, שישלוט דרך נציגיו הנבחרים בפרלמנט ובמוסד הנשיאות.

- **פדרליזם:** העם, שהוא הריבון, יחלק את סמכויות השלטון בין הממשל המרכזי – הכלל מדינתי, לבין ממשלי המדינות. הממשל המרכזי שיוקם, יצטרך לקבל מספיק כוח וסמכויות, על מנת שיוכל לפעול ביעילות. עם זאת, יהיו תחומים שבהם לא יוכל הממשל המרכזי לקבוע דבר והם יהיו בסמכותן הבלעדית של המדינות החברות בברית הפדראלית.

- **פיצול הכוח – הפרדת הרשויות, איזונים ובלמים:** בממשל המרכזי שיוקם יופרדו זו מזו שלוש רשויות השלטון (המחוקקת, המבצעת והשופטת), זאת על מנת שהרשויות תבלומנה ותאזנה זו את זו וכך תקטן הסכנה לעריצות שלטונית. הפרדת הרשויות לא תהיה מוחלטת, ולכל רשות תהיה אפשרות להתערב במעשיה של רעותה. כך יושגו ריסון ובלימה נוספים בין רשויות השלטון.

החוקה השכילה ליצור ממשל גאוני, שפתר רבים מהעיוותים שהיו במשטרים באירופה באותה העת, אך נמנע משיתוף יתר של ההמונים בשלטון. כך, לדוגמה, קבעה החוקה שבית הנבחרים ייבחר ישירות על ידי האזרחים, אך תברי הסנאט ימונו על ידי מושלי המדינות. באופן זה מנעה החוקה שיתוף יתר של ההמונים בשלטון.

סעיף ב'

ממוקדי הכוח הבלתי פורמליים הבאים לידי ביטוי בקטע: (על הנבחרים היה לציין שניים)

- **תקשורת:** התקשורת היא מהאמצעים המשפיעים ביותר על הממשל האמריקני. התקשורת – רדיו טלוויזיה ועיתונות, מגבילה את רשויות השלטון. אמצעי התקשורת מספקים לציבור מידע על הנעשה בזרועות הממשל השונות, חושפים שחיתות, אי-יעילות, ונותנים פרשנות על מדיניות מעשים ואירועים. כך מספקים כלי התקשורת מידע חיוני לציבור כדי שיוכל להעריך את פעולותיו של הממשל, לגבש עמדות ולנקוט עמדה בעד או נגד מדיניות ופעולות הממשל. הממשל, הזקוק לתמיכת האזרחים בו, נאלץ לרסן את מעשיו בעקבות החשיפה באמצעי התקשורת. לכן מכונה התקשורת לעיתים "כלב השמירה של הדמוקרטיה". כיום, תופסים אמצעי תקשורת ההמונים ובהם האינטרנט מקום נכבד במעקב ודיווח על הנעשה ברשויות הממשל השונות.

בקטע מצוין שהמחאה הנרחבת מיקדה את תשומת הלב התקשורתית והציבורית ועוררה תגובות נגד המלחמה בווייטנאם.

• **דעת קהל:** דעת הקהל משפיעה מאד על הממשל בארצות-הברית. הפגנות, עצומות, וצורות מחאה נוספות נועדו להפעיל לחץ על הממשל לשנות את מדיניותו או לעצבה בהתאם לרצון האזרחים.

בקטע מתוארת פעילות נמרצת של דעת הקהל האמריקנית נגד המלחמה בווייטנאם: סטודנטים, אנשי דת, אינטלקטואלים, פעילי זכויות אדם, שחקני קולנוע מפורסמים ורבים נוספים פועלים בזירה הציבורית באמצעות הפגנות, מחאות, שריפת צווי גיוס בפומבי ואמצעים נוספים.

• **מפלגות:** מפלגה היא ארגון פוליטי החותר להגיע לשלטון. המפלגות חותרות לקדם עמדות אידיאולוגיות ופוליטיות על ידי צבירת כוח מציבור האזרחים והשפעה ושליטה במערכות הממשל. פעילותן של מפלגות פוליטיות החלה בארצות הברית בתחילת המאה ה-19. בתקופה זו הורחבה הנגישות לפוליטיקה לשכבות חברתיות, שעד לאותה העת לא הורשו לעסוק בתחום זה. עיקר השינוי היה הרחבת זכות הבחירה והאפשרות להיבחר למשרות ציבוריות לכלל הגברים הלבנים בארצות הברית, ללא קשר למעמדם הכלכלי ולהיקף הרכוש שצברו. כך נפתחו בפני הציבור משרות ממשלתיות כמו מושלי המדינות. ההתמודדות על משרות אלו חייבה התארגנות פוליטית על בסיס מפלגתי. המפלגות בארצות הברית שונות במידה רבה מהמפלגות במדינות הדמוקרטיות באירופה ובישראל. בניגוד לדגם האירופי והישראלי, המתאפיין בזיקה אידיאולוגית עמוקה, המפלגות בארצות הברית אינן נצמדות בעיקשות לתפיסת עולם חד-משמעית. אופייה הפלורליסטי של החברה האמריקנית והצורך לייצג מגוון רחב של דעות ועמדות הפך את המפלגות בארצות-הברית למסגרות גמישות, שעיקר מטרתן כיבוש עמדות הכוח הפוליטיות בכל רמות השלטון, החל מראשי ערים, מושלי מדינות וחברי בתי הנבחרים המדינתיים, ועד לקונגרס ולמשרת הנשיא. שיטת הבחירות האזורית-רובית הנהוגה בארצות-הברית בה "המנצח זוכה בכל הקופה" הובילה ליצירת מערכת דו-מפלגתית, אם כי מידי פעם ניסתה מפלגה שלישית לקום, אך בדרך כלל היה זה ניסיון קצר-ימים.

בקטע מתואר המאבק של הסנטור הדמוקרטי יוג'ין מקארתי ממינסוטה, שקרא לממשל לצאת מווייטנאם מיד וללא תנאים. מקארתי התמודד בבחירות המקדימות (פריימריז) לנשיאות ארצות-הברית, זכה להישגים משמעותיים והדבר העניק חשיפה אדירה למתנגדי המשך הלחימה בווייטנאם.

פרק שני

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 23-24.

שאלה מספר 23

מדרכי המאבק להשגת שוויון זכויות לשחורים בשנות השישים: (על הנבחנים היה לציין שתיים)

המאבק בתחום המשפטי

פסק הדין המשמעותי ביותר נגד האפליה הגזעית נקבע ב-1954 בפרשת "בראון נגד מחלקת החינוך". לינדה בראון הייתה ילדה שחורה בעיר טופקה שבקנזס שנאלצה לנסוע יום-יום לבית ספר יסודי לשחורים המרוחק ממקום מגוריה. אביה ביקש לרשום אותה לבית ספר הסמוך לביתה, אך נתקל בסירוב של הרשויות בטענה שמדובר בבית ספר ללבנים בלבד. בית המשפט העליון פסק שיש לאפשר לילדה ללמוד בבית הספר, וקבע שההפרדה הגזעית בבתי הספר הציבוריים מנוגדת לחוקה. בכך הפך בית המשפט העליון על פיה את הפסיקה משנת 1896, שקבעה את ההלכה לפיה "נפרד אך שווה" אינו פוגע בזכותם של השחורים לשוויון, בתנאי שלשני הגזעים יינתנו שירותים שווים. בית המשפט קבע שמתקני חינוך נפרדים, אפילו הם שווים מבחינת הציוד והשירותים שהם מעניקים, אינם שווים מבחינה מהותית, ושוללים מילדיה של קבוצת מיעוט הזדמנויות חינוך שוות. בית המשפט הורה לשופטים המחוזיים לדרוש מהנהלות בתי הספר להכין תוכנית לביטול ההפרדה הגזעית "בכל המהירות האפשרית".

החלטה זו של בית המשפט, שהתקבלה פה-אחד, מסמלת את תחילתו של עידן "האקטיביזם השיפוטי" בנושא ההפליה הגזעית בארצות-הברית. בית המשפט הרחיב את תחום השפעתו וכעת לא הסתפק בביקורת על הממשל, אלא פעל באופן נחרץ ליישם את שילוב השחורים בכל תחומי החיים. התערבותו של בית המשפט נדרשה גם בעיר ליטל רוק שבמדינת ארקנסו. בעקבות פסק הדין בפרשת בראון הורה בית המשפט לבית הספר התיכון בעיר ליטל רוק להפוך לבית ספר אינטגרטיבי הקולט לשורותיו גם תלמידים שחורים. מושל המדינה סירב לבצע את הוראת בית המשפט והורה למשמר הלאומי למנוע את כניסתם של תשעה תלמידים שחורים, שנרשמו ללמוד בבית הספר. בלחצו של בית המשפט נכנע המושל וסילק את המשמר, אך המון זועם שהתקבץ בשער בית הספר, מנע את כניסת הילדים השחורים. אז התערב הנשיא אייזנהאואר והורה לצבא הפדראלי [צבא ארצות הברית] להגיע לליטל רוק ולאכוף את החוק. לבסוף הוכנסו תשעת הילדים השחורים בשערי בית הספר, תחת הגנת חיילים כמושים ותוך כפיית האינטגרציה על הלבנים בעיר.

ב-1962, שנים ספורות לאחר הפסיקה בפרשת בראון, הורה בית המשפט להכניס סטודנט שחור לאוניברסיטת מיסיסיפי. מושל המדינה ניסה להתעלם מהחלטת בית המשפט, והורה למשמרת המדינה למנוע את כניסת הסטודנט לקמפוס. בתגובה, הורה הנשיא קנדי לכוחות המשמר הלאומי לאכוף בכוח את לימודיו של הסטודנט שחור העור. באותה השנה ביטל בית המשפט העליון את "התוכנית לחופש הבחירה" שהייתה נהוגה במדינות הדרום, בטענה שהיא מנוגדת לחוקה ואינה מאפשרת יצירת אינטגרציה בחינוך.

המאבק בתחום החקיקה

ב-1963 הציע הנשיא קנדי חקיקה פדראלית חדשה בנושא זכויות האזרח. אחרי ההתנקשות בנשיא קנדי, פעל הנשיא ג'ונסון להעביר את "חוק זכויות האזרח" שהציע קנדי. החוק, שאושר בקונגרס בשנת 1964, הסמיך את שר המשפטים להגיש תביעות בנושא הפרדה הגזעית בבתי הספר. בנוסף, אסר החוק הפליה גזעית בכל תכנית מקומית (מדינתית) המקבלת סיוע כספי פדראלי. לקביעה זו נודעה חשיבות רבה מאד בשנת 1965, כאשר אישר הקונגרס את תוכניתו של הנשיא ג'ונסון להגיש סיוע כספי פדראלי לבתי ספר יסודיים ועל-יסודיים. כדי ליהנות ממענקים אלו היה על כל בתי הספר להוכיח שמתבצעת בהם אינטגרציה בין שחורים ללבנים. כך התקדם המיזוג בחינוך בין שחורים ללבנים צעד נוסף. חוק זכויות האזרח אסר גם הפליה גזעית בשירותים ציבוריים כגון מסעדות, בתי מלון, אכסניות ותחנות אוטובוס.

בשנים 1964 – 1968 חוקק הקונגרס שורת חוקים שנועדו למנוע הפליה לרעה של השחורים. כך נחקק "חוק זכויות ההצבעה" שאסר על המדינות לקבוע מבחן כלשהו כתנאי מוקדם לרישום אדם ברשימת הבחורים והמצביעים, והוסיף אלפי שחורים לפנקס הבחורים. החוק גם אפשר לשחורים להיבחר לכהונות ציבוריות בדרום. חוק נוסף שנחקק בתקופה זו היה "חוק הדיור" שקבע כי אפליה גזעית בדיור אסורה. החוק נועד למנוע סירוב של בעלי רכוש למכור או להשכיר את קניינם מטעמים גזעניים. בנוסף, הוכנס התיקון ה-24 לחוקה שאסר לשלול את זכותו של אדם להצביע בבחירות לנשיאות ולקונגרס אם לא שילם מס קלפי. כך חוסל הנוהג של מדינות הדרום לשלול מאזרחיהן השחורים את זכות ההצבעה בתואנה שלא שילמו מס קלפי.

פעילות המחאה העממית

המאבק לשוויון זכויות לשחורים התאפיין גם במחאה עממית נרחבת. תחילתה של הפעילות העממית בתקרית שהתרחשה בעיר מונטגומרי שבאלבמה בדצמבר 1955. תופרת שחורה בגיל העמידה בשם רוזה פארקס סירבה לדרישת הנהג לפנות את מקומה באוטובוס לנוסע לבן. מעצרה באשמת עבירה על תקנות הפרדה העירוניות גרר חרם של שחורי העור על התחבורה הציבורית בעיר. באירוע זה הופיע לראשונה כומר באפטיסטי צעיר בשם מרטין לותר קינג כמנהיג המאבק לשוויון זכויות לשחורים, והוא עתיד להפוך לנושא הדגל במאבק זה. במשך שנה תמימה התארגנה קהילת השחורים בעיר מונטגומרי, שמנתה 50 אלף איש לעזרה הדדית, ולמציאת חלופות לתחבורה העירונית. בפעילות זו השתתפו עשרות ארגונים חברתיים בעיר, כאשר על המבצע כולו מנצח מרטין לותר קינג. החרם בוטל רק כעבור שנה, כאשר הוצא צו מבית המשפט הפדראלי האוסר את הפרדה בתחבורה הציבורית. התנסות זו הפכה את קינג למנהיג לאומי, והוא נבחר לעמוד בראש ארגון חדש שהוקם ב-1957 למאבק למען שיפור מעמד השחורים בארצות-הברית ["ועידת המנהיגות הנוצרית הדרומית"]. תקרית נוספת שהובילה להתרחבות התנועה העממית לשוויון זכויות לשחורים התרחשה בחודש פברואר 1960 בעיר גרינסבורו שבקרוליינה הצפונית. קבוצת תלמידי מכללה שחורי עור נכנסה למזנון שהיה מיועד ללבנים בלבד, וכאשר סירבה המלצרית לשרתם נותרו לשבת במקומם. בתוך כמה שבועות סחפה תנועת שובתי-השבת את הדרום והובילה לדפוס פעולה דומה במוסדות נוספים שבהם התקיימה הפרדה גזעית. כך נכנסו שחורי עור במאורגן לבריכות שחייה ולכנסיות המיועדות ללבנים בלבד

והתיישבו באקט של מחאה אילמת. פעולות אלו נועדו לטלטל את דעת הקהל ולגייס שחורים ולבנים כאחד לפעילות מחאה בלתי-אלימה במסגרת החוק.

גולת הכותרת של פעילות המחאה העממית הייתה **צעדת החופש** לבירה וושינגטון באוגוסט 1963. בצעדה זו, אותה הוביל מרטין לותר קינג, השתתפו 200 אלף מפגינים, שחורים ולבנים, בקריאה לבטל את האפליה הגזעית בארצות-הברית. בסיום הצעדה, לרגלי האנדרטה של הנשיא לינקולן משחרר העבדים, נשא קינג את נאומו המפורסם "יש לי חלום", בו קרא להפסיק את אפליית השחורים ולהעניק שוויון הזדמנויות אמיתי לכל האזרחים האמריקנים, ללא קשר לצבע עורם.

לדעתי, הדרך היעילה ביותר להשגת שוויון זכויות הייתה דרך המאבק העממי הלא-אלימים. בהתאם לתפיסה זו הטיף מנהיג השחורים מרטין לותר קינג למאבק פאסיבי ובלתי אלימים, אפילו לנוכח תקיפה ישירה של גזענים לבנים. הוא דרש מאנשיו השתתפות שקטה ותרבותית בהפגנות, תוך שמירה על סדר, ואסר על התפרעויות במקרה של מעצרים, אפילו לנוכח הכאת מפגינים. במקביל, הטיף קינג לאי-ציות אזרחי לחוקים מפלים. מדיניות זו העניקה עוצמה מוסרית אדירה למאבק השחורים למען שוויון זכויות, והעמידה את יריביו הפוליטיים באור שלילי. כך צברה התנועה לשוויון זכויות לשחורים נקודות זכות רבות בדעת הקהל ובציבור האמריקני.

שאלה מספר 24

הקשיים שנבעו מהיווצרותה של חברת השפע בארצות-הברית לאחר מלחמת-העולם השנייה: (על הנבחנים היה לציין שניים)

- **התרחבות הפערים בין עשירים לעניים:** לצד צמיחתו של מעמד בינוני נרחב בשנות החמישים, שנהנה מרווחה כלכלית, נותרו מגזרים רבים בחברה האמריקנית בעוני, בבערות, בבורות ובייאוש. השחורים במדינות הדרום ובשכונות העוני בערים, מהגרים אסיאתים והיספאנים, אינדיאנים ובעלי מוגבלויות, נפלטו לשולי החברה וחיו בעוני ובאומללות.
- **פער בין האידיאלים האמריקנים למציאות החיים היום-יומית:** ילדי ה"בייבי בום" שבגרו לאורך שנות החמישים בתנאים של נינוחות ושפע חוו פער גדול בין האמונות, האידיאלים והערכים שלאורם התחנכו, לבין המציאות שראו מסביבם. הם למדו שארצות-הברית היא מעוז חרות והדמוקרטיה, אך ראו שהיא מבצעת פשעי מלחמה בווייטנאם. הם למדו שארצות-הברית מחויבת לשמירת זכויות האזרח ולשוויון בפני החוק, אך נתקלו באפליה נוראה כלפי השחורים במדינות הדרום. הם חונכו להאמין כי המשפחה האמריקנית הממוסדת היא הגשמת האושר על פני אדמות, אך ראו סביבם הורים מתוסכלים, אימהות ממורמרות, ואבות הלחוצים להביא פרנסה ואדישים כלפי משפחתם. הם למדו כי החברה האמריקנית מורכבת מאנשים חופשיים ואינדיבידואליים החותרים להשיג את האושר, אך ראו סביבם אנשים בודדים ומנוכרים זה לזה. סיפרו להם סיפורים על אהבה עזה המנצחת בסוף את כל המכשולים, אך סביבם הם ראו צביעות וחוסר יכולת לממש אהבה אמיתית אפילו בין הוריהם.

- **יצירת "תרבות הנגד":** שנות השישים מאופיינות בפעילות מחאה נרחבת ומרד במוסכמות. ילדי ה"ביבי בוס" שהיו כעת בשלהי שנות העשרה ותחילת שנות העשרים לחייהם, היוו אחוז ניכר באוכלוסייה והובילו תנועות מחאה שפעלו בקשת רחבה של תחומים: התנגדות למלחמה בווייטנאם, לאפליית השחורים, לערכי המשפחה, לחומרנות ולתרבות הצריכה, לממסד השלטוני ולנושאים נוספים. רוב המשתתפים בתנועות המחאה והמרד היו צעירים, והרטוריקה של התנועות אפיינה מרד נעורים, כשהאויב שלהם היו המבוגרים והעולם המדכא שיצרו. המרד קיבל ביטוי בולט גם בהופעתם של חברי תנועות המחאה – לבוש חופשי, 'זרוק' צבעוני וחסר כל כללים. רבים מהם נהגו לקשט עצמם בפרחים, קישוט טבעי – בניגוד לתכשיטים יקרים אותם ראו כסמל סטאטוס פסול. לכן הם זכו לכינוי 'ילדי הפרחים' או 'היפיס'. חברי תנועות המחאה ביקשו ליצור תרבות אחרת, כאלטרנטיבה למה שהם כינו 'הממסד'. הם התנגדו למוסדות החוק, המדינה, והאוניברסיטאות כמוסדות כוחניים המנוכרים לצורכי היחיד וביקשו לבנות עולם חדש ומהפכני תחת הסיסמא 'שלום ואהבה'. ההיפים הטיפו לחזרה לטבע ולשימוש חופשי בסמים. חלקם פנו לעולמות מיסטיים כגון תרבויות המזרח והיו שניסו להקים קומונות לחיי שיתוף.

- **המחאה בקולג'ים ובאוניברסיטאות:** בשנות השישים התחוללה מהפיכה בהשכלה הגבוהה בארצות-הברית. הקולג'ים והאוניברסיטאות התרחבו מאד ופתחו את שעריהם כמעט לכל בוגרי התיכון. כך הפכו הקמפוסים לזירה המרכזית בה התרחשו פעולות המחאה. לצעירים אלה היו בעיות פרנסה, כיוון שהוריהם האמידים שילמו שכר לימוד ומחייה, ולכן הם יכלו להקדיש חלק נכבד ממרצם לפעילות מחאה. מנהיגי המחאה בקמפוסים יצאו בתחילה נגד הממסד האקדמי וקראו תיגר על התקנות באוניברסיטה שהגבילו אותם, וחייבו כיבוי אורות בשעות מוקדמות והפרדה בין בנים ובנות במגורי הסטודנטים, כמו גם נגד אופיים של הקורסים שנראה להם יבש, מנוכר, ולא רלבנטי לחיים שסביבם. בהמשך, הרחיבו הסטודנטים את ביקורתם גם נגד הממסד הפוליטי, הממסד הבירוקראטי, הממסד הצבאי-ביטחוני ואפילו נגד הממסדים המשפחתיים של הוריהם – שנראו להם צבועים ומנוכרים. אחת המחאות הבולטות של הסטודנטים הייתה נגד איסור פעילות פוליטית בקמפוסים, וזאת במדינה המכריזה על היותה דמוקרטית ומעודדת את חופש הביטוי. עימותים קשים בנושא זה התחוללו באוניברסיטת "ברקלי" בקליפורניה, שסירבה לאפשר פעילות פוליטית בתחומה. הסטודנטים השביתו את הלימודים, ארגנו הפגנות בקמפוס ובקהילה שמחוצה לה, והצליחו בסופו של דבר, לאחר מאבק ממושך עם ההנהלה, לשנות את מדיניות האוניברסיטה. במסגרת המאבק הוקמה תנועה סטודנטיאלית רחבה בשם "סטודנטים למען חברה דמוקרטית", שכללה עשרות אלפי חברים ופעלה ליתר-דמוקרטיזציה של החברה האמריקנית בכלל, והממסד האקדמי בפרט. חברי התנועה יזמו פעולות כמו הפגנות נגד מלחמת וייטנאם, מחאות נגד המשך ניסויים גרעיניים, ותמיכה במאבק השחורים למען שוויון זכויות.

שתי זרכי ההתמודדות עם הקשיים:

- **פעולותיו של הנשיא קנדי בתחום הרווחה:** בתחילת 1961 נכנס ג'ון פי קנדי לבית הלבן. קנדי, נשיא דמוקרטי צעיר וכריזמטי, סימל באישיותו תקווה לשינוי והתנתקות מהשאננות המתקתקה והפאסיבית שאפיינה את שנות החמישים. הנשיא קנדי יצא בהכרזה על מאבק בעוני ופתח בתוכניות חדשות להתמודדות עם המצוקה החברתית. ניתנו מענקים פדראליים לצעירים למימון

לימודים גבוהים, נחנכו תוכניות לשיקום שכונות עוני שבחלקן שותפו התושבים בהחלטות ובביצוען, ואושר חוק שכר מינימום, שהעלה את שכרם של מיליוני אמריקנים. בנוסף, הורחבה רשת ההטבות הסוציאליות ונקבעו פיצויי אבטלה, הוקצבו כספים לבריאות הנפש והופנו כספי עבודות ציבוריות לאזורי עוני.

- **פעולותיו של הנשיא ג'ונסון ויצירת "החברה הגדולה":** הנשיא ג'ונסון, שנכנס לתפקידו לאחר רצח קנדי ב-1963, הרחיב והעמיק את מעורבות הממשל בתחומי הרווחה, העוני והגזענות. מכלול פעולות אלו כונו "החברה הגדולה". בינואר 1964, זמן קצר לאחר שמונה לנשיא, נשא ג'ונסון נאום לאומה בו אמר: "היום, כאן ועכשיו, מכריז ממשל זה מלחמה ללא תנאי על העוני באמריקה". ואכן, העובדות ההיסטוריות מלמדות כי יותר מכל נשיא אחר לפניו או אחריו התגייס ג'ונסון לביצוע פרויקטים פדראליים אדירים, שנועדו לצמצם פערים בחברה האמריקנית ולהילחם בעוני, בבורות ובבערות שפשטו בקרב מעוטי היכולת. ג'ונסון יזם חקיקה פדראלית בתחום ביטוח הבריאות הממלכתי לשתי קבוצות: לכל האוכלוסייה שמעל לגיל 65 (ולא רק למעוטי היכולת) ולאוכלוסיות החלשות (בכל הגילאים). בנוסף, הופעלו תוכניות פדראליות של עזרה ייחודית לאנשים שגורלם לא שפר עליהם כמו נכים, חסרי השכלה, ילדים ממשפחות הרוסות, אמהות חד-הוריות ומיעוטים אתניים שהוזנחו. תוכניות אלו הפעילו מדיניות של העדפה מתקנת לאלה שלא יכלו להתקדם בכוחות עצמם, על מנת לתת להם הזדמנות נוספת ותנאים בסיסיים למימוש הפוטנציאל שלהם. הוקמה מערכת מלגות נרחבת, שעזרה לאלה שלא יכלו לשלם בכוחות עצמם שכר לימוד והכשרה מקצועית, וגויסו מומחים מקצועיים להובלת הפרויקטים. ילדים שהוגדרו כנמצאים בסיכון הוצאו ממשפחותיהם למוסדות פדראליים ולמשפחות אומנות; משפחות שהוגדרו כבלתי מתפקדות טופלו על ידי עובדים סוציאליים שהתערבו בקהילה ובמשפחה. מערכת שלמה של עובדי רווחה, מורים, מטפלים בקהילה, רופאים, פסיכולוגים ועובדים סוציאליים, ניגשה במרץ לטיפול במגזרים החלשים. הוגדלו מענקי הרווחה למובטלים, הוקמו בתי חולים ומרפאות ציבוריות וחולקו תלושי מזון לנצרכים, במטרה להילחם בעוני בקרב מעוטי היכולת.

הישגיה של תוכנית "החברה הגדולה" היו מרשימים. שיעור האוכלוסייה שהוגדרה מתחת לקו העוני ירד מ-20% בתחילת שנות השישים ל-13% בתחילת שנות השבעים. שחורים רבים, חוואים, עובדים בלתי מיומנים, מיעוטים אסיאתים, היספאנים, אינדיאנים ונשים רבות, הצליחו לטפס במעלה הסולם החברתי ולהיכנס למעמד הבינוני בזכות תוכנית "החברה הגדולה". הפרויקטים שיזם ג'ונסון נמשכו בין עשר לחמש עשרה שנים ובזכותם הצטרפו למעמד הבינוני מאות אלפי אנשים, שלא היו יכולים להגיע להשכלה, להתפתחות מקצועית, לרכישת מקצוע ולהשתלבות בכלכלה ובמערכת היצרנית האמריקנית.

חלק החובה – החלק ההיסטוריוגרפי

מלחמת יום הכיפורים

הנבחנים נדרשו לענות על שתיים מהשאלות 33-35.

שאלה מספר 33- פרק המסקנות בספר "הצופה שנרדם: הפתעת יום הכיפורים

ומקורותיה" – אורי בר-יוסף

סעיף א'

אחריותם של ראש הממשלה, הרמטכ"ל וראש אמ"ן לחוסר המוכנות של צה"ל בשלב הראשון של

המלחמה: (על הנבחן היה לבחור בשני אישים)

- **ראש הממשלה – גולדה מאיר**

אורי בר יוסף קובע כי קשה למצוא דופי בהתנהגותה של ראש הממשלה בעניין המלחמה. גם העובדה שוועדת אגרנט לא מצאה דופי בהתנהגותה של ראש הממשלה תקינה. אפילו אם הייתה ועדת אגרנט מחליטה להחיל את עיקרון האחריות המיניסטריאלית ביחס לדרג המדיני [מה שהוועדה לא עשתה], היא הייתה מוצאת את ראש הממשלה חפה מכל אשם בליקויים שגרמו לישראל להיכנס בלתי מוכנה למלחמה. למרות שגולדה הייתה הפחות מנוסה בענייני צבא וביטחון, בהשוואה לשר הביטחון משה דיין ולרמטכ"ל דוד אלעזר, היא הביעה שוב ושוב את דאגתה מהמתרחש בגבולות עם מצרים וסוריה ואף אישרה גיוס נרחב של המילואאים בבוקר יום הכיפורים בו פרצה המלחמה.

- **הרמטכ"ל – רב אלוף דוד אלעזר**

אורי בר יוסף קובע שקשה למצוא דופי של ממש בהתנהגות הרמטכ"ל לאורך התקופה שקדמה למלחמה. אמנם הרמטכ"ל, כמו שר הביטחון, לא הוטרד מהאפשרות של מלחמה, אך ביום שישי בבוקר, כ-36 שעות לפני שפרצה המלחמה, חל אצלו **מהפך הערכתי** והוא הגיע למסקנה שפניהן של מצרים וסוריה למלחמה. בנסיבות אלו החליט דוד על דעת עצמו להכריז על רמת הכוננות הגבוהה ביותר בצה"ל [כוננות ג'] ולהתחיל בגיוס מילואאים חלקי. בניגוד לדיין ולזעירא, הרמטכ"ל קיבל את החלטותיו ביממה לפני שפרצה המלחמה על בסיס סימנים מעידים בדבר היכולת הערבית לתקוף ולא על סמך הערכתו את כוונותיהם.

מסקנתו של בר יוסף היא שאם ועדת אגרנט הייתה שופטת באותן אמות מידה את חלקם של הרמטכ"ל ושל שר הביטחון באחריות למחדל הכוננות של צה"ל עם פרוץ המלחמה, חלקו של דיין היה גדול יותר.

• ראש אגף מודיעין – האלוף אלי זעירא

אורי בר יוסף קובע שבהתנהגותו של אלי זעירא בימים שקדמו למלחמה היו גלומות לא רק שגיאות מקצועיות שנעשו בתום לב, אלא גם מעשים, הנראים על פי המידע שבידנו כעברות חמורות שנעשו במודע! זעירא מסר לרמטכ"ל ולשר הביטחון שכל אמצעי האיסוף שעמדו לרשות אמ"ן הופעלו כאשר הוא יודע שאין הדבר כך. בידי אמ"ן היו אמצעי מעקב אלקטרוניים משוכללים שכוננו "בבל". זעירא נתן לרמטכ"ל ולשר הביטחון להבין שאמצעים אלו שנודעו גם בשם "האמצעים המיוחדים" הופעלו, כאשר בפועל הדבר לא נעשה. אמצעים אלו היו מרכיב מרכזי בהתרעה שאמורה הייתה להעניק לצה"ל את מרווח הזמן הנדרש לגיוס המילואים. בר יוסף קובע כי במעשיו אלה חרג זעירא בצורה קיצונית מנורמות ההתנהגות הסבירה של ראש אמ"ן ומן האחריות הכבדה המוטלת עליו בתוקף תפקידו. כשל חמור נוסף של זעירא, עליו מצביע בר יוסף, הוא קביעת הסבירות למלחמה על בסיס הערכת כוונות ולא על בסיס סימנים מעידים, כפי שקבעה תורת המודיעין של אמ"ן. גם העובדה שבכמה הזדמנויות לא דיווח זעירא לממונים עליו על מידע התרעתי שעמד לרשותו, ואשר היה בעל ערך קריטי לתחשיביהם באיזה צעדי התכוננות לנקוט, מהווה כשל חמור ביותר.

סעיף ב'

הסברים נוספים של אורי בר יוסף לחוסר המוכנות של צה"ל בשלב הראשון של המלחמה: (על הנבחנים היה לציין שניים)

- **סינדרום "זאב זאב":** בר יוסף קובע שלסינדרום "זאב זאב" הייתה השפעה קטלנית על הכישלון ההתרעתי הישראלי. שלוש פעמים בתקופה שמסיום מלחמת ההתשה ועד שפרצה מלחמת יום הכיפורים (1970-1973) נדמה היה שמצרים עומדת לצאת למלחמה, צה"ל נקט מהלכים להתכונן למתקפה ובסופו של דבר לא פרצה מלחמה. כאשר החלו להצטבר ענני המלחמה בסוף קיץ 1973, נטיית המערכים המרכזיים באמ"ן הייתה לנתח את המידע ההתרעתי בהתבסס על שלושת האירועים הקודמים בהם לא פרצה בסופו של דבר מלחמה, והם נצמדו בעקשנות לטענה שהסבירות למלחמה נמוכה. קצינים באמ"ן שהתנגדו לקונספציה השגויה מצאו עצמם במצב פחות נוח להציב אתגר בפני התזה הדומיננטית המרגיעה.
- **החשש מפני ערעור הסטטוס-קוו:** בר יוסף קובע שמרכיב זה שיחק תפקיד בכשל המודיעיני. זאת, מכיוון שמדיניותה של ישראל בהנהגת ראש הממשלה גולדה מאיר חתרה לשימור הסטטוס-קוו וכל העלאת כוונות בצה"ל או הזעקת ארצות-הברית לאפשרות שהערבים מתכוונים לצאת למלחמה, הייתה עלולה ליצור משבר בלתי רצוי מבחינת ישראל שיפר את הסטטוס-קוו. ראש אמ"ן האלוף אלי זעירא חזר והסביר, פעם אחר פעם, כי רעם תופי המלחמה הנשמע מקהיר הוא רעם סרק, המיועד ליצור משבר מלאכותי שתוצאתו, להערכת מנהיג מצרים סאדאת, תהיה הגברת הלחץ על ישראל להסכים לווייתורים כדי למנוע מלחמה. אין ספק כי האמונה שיעד זה הוא העומד מאחורי ההכנות הצבאיות המצריות באוקטובר, השפיע על הערכת אמ"ן שהכנות אלה הן הכנות סרק.
- **יריבות בין ותוך-ארגונית:** יריבות בין אמ"ן והמוסד שיחקה תפקיד מסוים בכשל ההתרעתי. העובדה שהמוסד היה אחראי על איסוף מודיעין ממקורות אנוש [יומיניט] תרמה לכך שקציני

אמ"ן נטו לזלזל בערכו של המידע, במיוחד מידע התרעתי, שהושג ממקורות אלה. הייתה לכך השפעה קטלנית, כיוון שעיקר המידע ההתרעתי בדבר כוונה ערבית לצאת למלחמה בא ממקורות המוסד. גם בתוך אמ"ן עצמו נוצרה יריבות בין קבוצת הקצינים הדומיננטיים, שדגלו "בקונספציה", לבין מספר קצינים שחשבו אחרת.

- **"דעת המחקר":** בשנה שלפני פרוץ המלחמה גיבשה מחלקת המחקר באמ"ן גישה לפיה יש להציג למקבלי ההחלטות עמדה דומיננטית אחת, מבלי לציין שקיימים חילוקי דעות בתוך הארגון ביחס לדעה שהוצגה. כך נוצר הרושם בקרב מקבלי ההחלטות שכל קציני המחקר באמ"ן שותפים לדעה שההסבר להכנות הצבאיות הערביות אינו מלחמה. סביר להניח, כי אם הרמטכ"ל ושר הביטחון היו יודעים שחלק גדול מקציני המחקר אינם שותפים להערכה זו, או שהייתה מוצגת בפניהם באופן מסודר גם ההערכה החלופית, שבה החזיקו חלק מקציני אמ"ן, תגובתם למידע המודיעיני הייתה אחרת.

שאלה מספר 34 - "תנועת המחאה שלאחר מלחמת יום הכיפורים: מבט

רטרוספקטיבי" – מוטי אשכנזי

סעיף א'

שלושת מאפייני תנועת המחאה בעקבות מלחמת יום הכיפורים:

1. **מחאה עממית:** כל קשת הדעות והזרמים הפוליטיים שהיו בחברה היהודית הישראלית באותה עת היו מיוצגים בתנועה: מ"מצפן" בשמאל האנטי-ציוני מצד אחד ועד "וותיקי המחתרות" והימין הלאומני מצד שני. בתוכם היו נציגים מהממסד הפוליטי הקיים, לרבות תומכי הקואליציה שהרכיבה את הממשלה. היו בה אנשי העשירון העליון ודלי הארץ, דתיים וחילוניים, אנשי האקדמיה וסטודנטים לצד עובדי כפיים, אנשי קיבוץ ומושב ועירוניים מובהקים, אינטלקטואלים ובורים.
2. **מחאה לא-אלימה:** ההפגנות והמחאה החריפה, אותה הובילו מוטי אשכנזי והפעילים, למען התפטרות שר הביטחון וממשלת גולדה לא גלשו לפסים אלימים ולעימותים עם כוחות החוק. המחאה נעשתה באמצעות ניצול כוחם של ההמונים בדרך תרבותית להעברת המסר.
3. **הפעלת לחץ מדורג:** תנועת המחאה פעלה בדרך של הצבת מטרות מצומצמות והרחבתן בהמשך. בתחילה התמקדה התנועה בדרישה להתפטרות שר הביטחון משה דיין. בהמשך התרחבה הדרישה להתפטרותה של ממשלת גולדה כולה.

סעיף ב'

הטיעונים שמעלה מוטי אשכנזי נגד התנהלותו של משה דיין במהלך המלחמה: (על הנבחנים היה לציין שלושה)

- **דיין הישרה אווירת נכאים:** בימים הראשונים של המלחמה הישרה דיין אווירת ייאוש סביבו. הוא השתמש בביטוי "חורבן הבית השלישי" כדי להמחיש את עוצמת המהלומה שספגה ישראל. אווירת הפסימיות שיצר דיין הובילה להחלטה לא לאפשר את הופעתו באמצעי התקשורת, תפקיד אותו נטל על עצמו האלוף אהרון יריב.
- **חשיבה אסטרטגית דלה:** דיין טען כי מטרת המלחמה, כפי שראתה אותה ממשלת ישראל, הייתה למנוע מצבאות מצרים וסוריה הישגים בשדה הקרב. לכן התעקש שר הביטחון להילחם על אזור התעלה ולא לסגת מעבר לטווח טילי הנ"מ שעשו שמות בחיל האוויר הישראלי.
- **ניהול שגוי של העוצמה הצבאית:** מוטי אשכנזי טוען ששר הביטחון שגה כאשר לא צמצם את סדר הכוחות בגזרה המצרית, שם היה לצה"ל עומק אסטרטגי והעביר כוחות לגזרה הסורית. לטענתו, צריך היה להעלות אוגדה נוספת לרמת הגולן ולהכריע את הקרב, במקום לשחוק את הכוחות בלחימה סטטית, שלא אפשרה לממש ניצחון.
- **ההחלטה לחצות את התעלה לשטח מצרים הייתה שגויה:** לטענת אשכנזי, ההחלטה לחצות את התעלה ל"אפריקה" הייתה שגויה. צריך היה למשוך את הכוחות המצריים לעומק סיני, מחוץ לטווח טילי הנ"מ שגוננו עליהם, ואז ניתן היה לפגוע בהם בכוחות קטנים באופן יחסי.

שאלה מספר 35 – "מלחמת יום הכיפורים בזיכרון הישראלי: שבר מול המשכיות" –

מיכאל פייגה**סעיף א'****השפעתה של מלחמת יום הכיפורים על עיצוב תפיסת העולם של מנהיגי תנועת "גוש אמונים":**

מלחמת יום הכיפורים הייתה מרכזית ביותר להקמתה של תנועת "גוש אמונים". במלחמת יום הכיפורים איבדה המנהיגות הישראלית הוותיקה את מעמדה ואת יוקרתה, ובראש ובראשונה את האמון הציבורי כי היא מובילה את העם בדרך הנכונה. התוצאה הייתה פתיחה של שדה אפשרויות חדש לתנועות חברתיות, שצמחו מתוך החברה האזרחית הישראלית מתוך קשר רופף לפוליטיקה הפרלמנטרית. "גוש אמונים" צמחה כתנועה חוץ-פרלמנטרית מתוך אובדן האמון במפלגת השלטון [מפלגת העבודה] ועמה במערכת הפוליטית הממוסדת כולה.

את גישתה של תנועת "גוש אמונים" כלפי מלחמת יום הכיפורים ניתן להגדיר כ"נורמליזציה" של המלחמה, שנתפסת כחוליה אינטגרלית בתוך שרשרת של אירועים קטסטרופאליים – מכוננים; היא אינה שוברת את השרשרת, וניתן לצפות לחוליות נוספות, אולי קשות לא פחות ממנה. טענתם של רבים מדוברי "גוש אמונים" הייתה שיש לתפוס את המלחמה בפרופורציות היסטוריות רחבות, של שיבת עם ישראל לארצו לנוכח התנגדות, ומתוך כך נגזרת משמעותה. הסכנה במלחמה טמונה לא רק ולא בעיקר בה עצמה, אלא בשבירת רוח העם כתוצאה ממנה ובויתור על ערכי יסוד. מנהיגי "גוש אמונים" וחבריה תפסו את עצמם כרואים את המהלך הגדול של עם ישראל בפרספקטיבה רחבה, והקמתה של מדינת ישראל ומלחמותיה השתלבו בתוך תפיסת עולם כוללת זו.

תובנה זו עמדה בניגוד למחנה שראה במלחמת יום הכיפורים משבר טראומטי הפועל בניגוד לכיוונה של ההיסטוריה הישראלית. הם ראו עצמם כמי שתפקידם להקרין את הביטחון שלהם בעתיד הלאום ולרומם את נפש העם. את הגישה שהמלחמה היא שלב במסלול ההיסטורי של עם ישראל חיזקו הרבנים החשובים של מחנה "גוש אמונים" דוגמת הרב אליעזר ולדמן, ששימש ראש הישיבה בקריית ארבע. המלחמה הוצגה כשלב הכרחי בדרך לגאולה [אתחלתא דגאולה], כחלק טבעי של תקומת עם ישראל בארצו. היא איננה אלימות חסרת פשר, אלא חלק מתוך מהלך רחב, שהגיונו המלא אולי אינו ברור, אך תוצאותיו מקדמות את הלאום בדרכו אל הגאולה.

הציבור של "גוש אמונים" ראה במלחמת יום הכיפורים חלק רציף והגיוני במלחמה ארוכה של עם ישראל על ארצו. זו אולי מלחמה קשה יותר, אך אם נגדיר טראומה כשבר בסדר הדברים ההגיוני, המלחמה אינה טראומתית. היא מרכיב 'נורמלי' בגורל שנגזר על עם ישראל בתוקף ייעודו בעמים ["אור לגויים"] ובחירתו הציונית, ומרכיב בתהליך הגאולה שלו.

סעיף ב'

השפעת מלחמת יום הכיפורים על עיצוב תפיסת העולם של מנהיגי תנועת "שלום עכשיו":

"שלום עכשיו" הציגה תפיסה של מלחמת יום הכיפורים בהיסטוריה היהודית והישראלית המנוגדת לתפיסת גוש אמונים. המלחמה לא הוגדרה כשלב וחלק נורמלי של הקיום הישראלי אלא כמחדל, כתופעה טרגית, אותה ניתן היה למנוע בעזרת עשייה נכונה.

"שלום עכשיו" הציגה תפיסה הומניסטית של ההיסטוריה, המורידה ממנה מרכיבים מטה-היסטוריים – מרכיבים של ראייה גדולה וכוללנית של ההיסטוריה, ומותירה אותה בידי כוחות פועלים אנושיים. בניגוד לאנשי "גוש אמונים" שראו את המלחמה כחוליה בשרשרת ההיסטורית של העם היהודי למוד האסונות והסבל המקרבת אותו לגאולה, השמיטה "שלום עכשיו" את התפקיד ההיסטורי של המלחמה. התוצאה של תפיסה זו היא שהמלחמה נתפסת כמשבר, הן לאדם הלוחם והן ללאום ולמדינה.

למלחמת יום הכיפורים הייתה חשיבות עצומה עבור אנשי תנועת "שלום עכשיו" מבחינת המשמעות הפסיכולוגית והמוטיבציה לצאת לפעילות. רבים ממקימי "שלום עכשיו" עברו את המלחמה ביחידות קרביות, וחשו כי בשל כך מוענקות להם הזכות והחובה להשמיע את דברם.

"שלום עכשיו" ראתה במלחמת יום הכיפורים מחדל שהוביל לתוצאה טרגית. היא שמה לה למטרה למנוע את הישנותה של מלחמה נוראית, דוגמת מלחמת יום הכיפורים, שנתפסה כמלחמה אותה ניתן היה למנוע לו הייתה מתרחשת התקדמות באפיק המדיני עם מצרים בתקופה שקדמה למלחמה.